

Conflictivitat rural a la Catalunya Nova (Conca D'Òdena i Senyoria de Poblet) a l'època moderna

Valentí Gual i Vilà*

Xavier Jorba i Serra**

Universitat de Barcelona

Resum

La societat rural mostra un model de comportament inalterable al llarg del temps, amb poques innovacions i governada més pels costums que per les lleis. Una societat sense privacitat on la hipocresia no és possible. El simple refús comporta una ofensa i una reacció violenta. Una vegada destapada la conflictivitat, per mitjà de les fonts judicials, sorgeixen desenes de problemàtiques quotidianes pròpies d'una societat horitzontal, fins a aquell moment amagades i que poden enriquir i canviar la visió de la història vertical.

Paraules clau: processos judicials, època moderna, Conca d'Òdena, senyoria de Poblet, violència, conflictivitat, bandositat, gavaig, acoltellament, furt, pobresa, marginalitat.

Abstract

Rural society exhibits a pattern of behaviour which is unchanging throughout time, with few innovations, ruled by tradition rather than laws. It is a society without privacy where hypocrisy is not possible; a simple denial would lead to an offence often accompanied by violent feedback. Once conflict is made public by means of justice, dozens of daily problems not uncommon in horizontal societies come up: a set of hidden social problems which may enrich and eventually change our perspective on vertical history.

Keywords: judicial proceedings, modern age, Conca d'Òdena, lordship of Poblet, violence, conflictivity, robbery, poverty, marginalization, outlawry.

* És professor del Departament d'Història Moderna de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona (gual@ub.edu)

** Doctor en Història pel Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona (jorba.xavi@gmail.com)

Rebut: febrer de 2013. Avaluat: agost de 2013. Versió definitiva: setembre de 2013.

Introducció

El coneixement històric de la conflictivitat social de les societats pageses ha estat considerat per molts historiadors com una «història engrunada», de la qual s'havia de defugir en tenir-la per un gènere historiogràfic menor. Analitzar per què les classes populars s'enfronten violentament i creen bandositats que soscaven l'ordre i la pau social d'una zona geogràfica concreta, o per què poden arribar a la violència en la seva expressió més cruel, és baixar a un món sense personalitats rellevants, format amb gent anònima i insignificant, que ens apropa a una història més real i humana. Com diu Jaume Codina (1999: IV), és endinsar-nos en un treball microscòpic, on anem «escrostonant petiteses i misèries, arribant a l'entranya del poble».

La comunitat rural no era un conjunt social homogeni, ni un bloc compacte de solidaritats estables entre les famílies. Era una comunitat que s'alterava no tan sols amb els problemes entre els seus propis veïns, sinó que veia la intervenció d'elements externs com ara els terratinents forans, els immigrants o els senyors, que contribuïen a fer-los permanents. Era una societat amb fissures i amb constant estat d'alerta i s'hi donaven relacions de rebuig entre els diferents sectors socials que la integraven. És la història de la gent corrent, de la vida quotidiana, la conflictivitat social diària, és a dir, una història més humana i propera, allunyada de la història de grans homes i noms, i de grans estructures polítiques, socials i econòmiques. La vida del pagès, del jornalero amb poca o molta terra, del pobre, del marginat, del rodamón, del captaire, del picaporta, del nouvingut, de la dona, de l'artesà, és la història d'un cos social que té una dinàmica pròpia i es mou al llarg del temps amb tant protagonisme com els grups privilegiats. Els protagonistes anònims de la història ofereixen una visió interna de la mateixa història. La lectura dels documents que narren els diferents fets permet albirar, des d'un lloc privilegiat, tot allò que succeïa en la vida quotidiana d'aquests individus (Olivares 2000).

La confrontació, amb ressò judicial, i la seva significació i el seu abast, ens permet explicar les relacions socials de les comunitats rurals horitzontalment. A partir d'aquests testimonis, obtenim indicis del que pesava més en la comunitat per dur a terme la litigació (Gual, Millàs 2003). La sociabilitat rural gira entorn de la violència i la vida processal. Una investigació centrada a l'Arxiu Comarcal de l'Anoia ens fa entendre aquesta afirmació. Els plets dels segles *xvi* i *xvii* dupliquen els del segle *xviii*. En el cas de l'Arxiu Històric de Poblet, dues terceres parts dels processos criminals conservats són del període comprès entre mitjan segle *xvi* i mitjan segle *xvii*. El ventall de conflictes posa a la llum pública l'existència, també, de diferents solidaritats en funció dels interessos en joc; domina la lògica del profit individual per sobre del profit comú. La conflictivitat horitzontal evita la història divergent dels pagesos amb els senyors del terme, o amb els seus representants de la justícia jurisdiccional, o amb els membres de l'Església. El centre d'interès s'ubica en la conflictivitat social protagonitzada per ells mateixos, amb una empena pròpia i peculiar contra ells mateixos. La facilitat del recurs a la violència també la podem entendre per l'omnipresència en tots els àmbits socials de les armes de tall i de foc —ballestes, llances, dagues, coltells, dards, destrals, punyals, espases, pedrenyals—, que acompanyaven els protagonistes en tots els seus actes quotidians, com el treball al tros, el trasllat dels ramats, les anades i vingudes a les diferents fires, les celebracions festives i religioses o les reunions polítiques.

Una societat abocada forçosament a l'aprofitament dels recursos naturals, amb una munió de conflictes per aquest motiu. Conflictes per pastures i per carrerades, i també per invasió de camps de conreu, per deutes, per robatoris d'estris, animals o collites, per insults, per assassinats, pel control de l'aigua, per apropiació de masos rònecs, per represàlies, i una llarga llista que podem arribar a qualificar d'extraordinària per l'ús de la violència i els seus efectes traumàtics. La comunitat rural tenia mecanismes de conciliació força potents, com les concòrdies, gràcies a les quals els membres integrants pactaven, atribuïen, organitzaven i es reconeixien drets i, finalment, acordaven fidelitat mútua en cas de conflicte contra els senyors o monarques, és a dir, bastien aliances horitzontals per enfrontar-se amb possibilitats d'èxit als poders superiors tant de l'interior com de l'exterior.

«Gavaig, belintre, mort de fam, pollós, borda, puta que us parí un gavatx»

Es tractava d'una societat preindustrial on la violència desperta per petites minúcies o per fets en aparença intrascendents des del nostre punt de vista actual. També és cert que la conjuntura social i econòmica alimentava la conflictivitat. Els cicles de males collites o les pestes del segle XVII en són un exemple. Entendre la mentalitat d'aquell moment i analitzar la seva vida material ens pot fer veure que la resposta pot estar justificada. Una societat que havia assolit la consolidació del domini útil, però que a la vegada ha iniciat un conreu intensiu de parcel·les de dimensions reduïdes de les quals s'aprofiten petits pagesos i jornalers agrícoles significarà, en situacions de dificultats extremes com guerres, sequeres, gelades, inundacions, el despertar de l'odi dels més marginals cap als grups més benestants, o considerar que els iguals en patiment són els culpables o causants de la injusta situació social. Si a aquest fet s'hi afegeix l'arribada de grans contingents d'immigració occitana, atreta per l'oportunitat de llogar-se per un sou a l'alça o de poder formar part de la pagesia propietària, hi ha la possibilitat de l'inici d'una tensió per l'accentuació de la divisió interna de la comunitat. Aquest contingent de desarrelats farà sorgir al mercat una massa considerable de petites parcel·les que treballaran per mitjà de boïgues, parceria o masoveria i farà despertar el rebuig i la malfiança de la gent autòctona per mitjà de comportaments xenòfobs, cosa que els obligarà en certs moments a definir-se d'aquesta manera: «no sunt francigene, nec stranei, nisi gotolam, sine spanyols», i en cap moment no seran vistos pels seus contemporanis com una mà d'obra dòcil, sinó tot el contrari, com una mà d'obra conflictiva, propera als rodmons i delinqüents. El dret o no de pertinença a la societat que els acull serà un altre motiu d'enfrontament. L'existència de xarxes de parentiu dificultava la ràpida integració dels nouvinguts. El context portava, per tant, a situacions d'extrema crueltat per raons de supervivència. Un exemple és el succeït l'any 1631, quan un pastor francès és acusat d'haver perdut unes ovelles de Francesc Pedra, de Tragó. Mentre el pastor jugava a l'hostal, es va presentar Miquel Pedra i li va dir: «Què has dit tu als moliners del oli pues yo et prometo que ten farem moldre la llengua». L'endemà, el pastor estranger va aparèixer amb el cap trencat i amb tres nafres.¹

1. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 12, doc. 13.

L'escripció, convertida en el confessionalari laic (Codina 1999: 13), ens permet copsar, per mitjà dels processos judicials, els odis i les intimitats dels protagonistes dels diferents fets, i ens posa a la descoberta la lluita dels individus en els límits, i en ocasions al marge, de les regles socials. Uns fets que permeten l'estudi de la conflictivitat social en la seva quotidianitat. Uns fets que els localitzem semblants al llarg i ample de la nostra geografia catalana, perquè pledejar era la forma més important de la conflictivitat social en els segles XVI i XVII.

Guerres privades

La conflictivitat rural no entén de privacitat, però sí de guerres privades. Tothom es coneix i tothom en participa. Les violències personals són una constant al llarg d'aquesta època. Les nocions de violència i fins i tot de delinqüència dels nostres temps poden resultar anacròniques i sobretot poc útils referides a l'univers mental dels segles XVI i XVII. A les societats petites, els odis poden perdurar molts anys i fer que la convivència es mostri com un enfrontament constant, larvat o explícit. En el cas concret d'Òdena, els manuals notariais fan referència perenne a la signatura de treves, testimoniatge de la violència de les classes populars a la societat rural. Només per al segle XVI, hem comptabilitzat 88 signatures de treves, mentre que per al segle XVII, n'hem sumat 18. Com deia mossèn Segura, «abunden extraordinàriament les treves en aquest segle setze, que per lo que veig en los documents igualadins, pot anomenar-se lo segle de les bandositats» (Segura 1978). Els protagonistes són propietaris de masos, pastors, mossos, desarrelats, desvagats, habitants temporals a sou d'algun mas, artesans, menestrals. El motiu que engega la bandositat pot ser divers.

Recordem que el segle XVI és una fase històrica de formació de la propietat privada, i això condueix a l'esclat de bandositats. Un exemple de l'any 1519 ens recorda aquest fet. Els Aguilera de la Costa del terme d'Òdena havien aconseguit la cessió del domini útil de diversos masos rònecs per part del duc de Cardona. La família Grau, arrendatària dels mateixos masos, que es considera injuriada per aquest fet, declara la guerra privada als Aguilera. La bandositat durarà cinc anys i els participants faran gala de l'extensa gamma de solidaritats de la qual gaudien. Morts, ferits, incendis de pallers, cases, degollament de caps de bestiar... en seran el resultat. La sort es decantarà a favor dels Aguilera de la Costa en detriment dels Grau, els quals acabaran avergonyits i quasi marginats per la societat odenenca.²

També copsem la conflictivitat relacionada amb les tasques ramaderes, que arriba a la seva màxima expressió amb la baralla i la violència corporal. La bandositat iniciada l'any 1510 entre el donat de la capella de Sant Sebastià d'Òdena, Francesc Forcadó —un nouvingut al terme—, i els propietaris dels masos veïns —Bosch del mas Martorell, Figueres del mas Torroella, Torelló del mas Rubió, Guisses del mas Aldorrells, Ventallols del mas Batalleres i Marquès del mas Vilallada—, acaba amb l'acotellament del donat en mans de cinc bandolers, dirigits pel mateix Barbullà i llogats pels citats propietaris.³ La raó, un problema que es repetirà al llarg de tota l'edat moderna, serà la negativa del donat a deixar pasturar els ramats dels masos veïns en les

2. ACAN-1-270.

3. ACAN-1-549.

terres de la capella. Els propietaris no tenien la mateixa percepció, en ser les terres de la capella propietat comunal del terme i el donat l'encarregat de mantenir l'edifici i conrear les terres, però mai, segons ells, possessor del dret sobre les pastures. Una bandositat del 1557, entre el propietari del mas Ventallols de la Costa d'Òdena i el propietari del mas Aguilera de les Rovires, torna a evocar el mateix problema.⁴ Els Aguilera de les Rovires eren un dels principals venedors de carn del mercat igualadí, sobretot a l'estament eclesiàstic, quan aquest va instal·lar la carnisseria pròpia al final del segle XVI, i a la vegada eren subministradors de pells per a les adoberies igualadines. No estaven disposats a permetre que el bestiar menut dels masos veïns, com el de Ventallols, pasturés per les seves terres. Altres vegades, l'existència de masovers es traduirà en engany i profit propi per part dels propietaris veïns de les herbes.

Acoltel·laments entre camperols i pastors

La documentació és rica en aquest terreny, i els processos judicials mostren els conflictes entre els ramaders i els agricultors veïns per les entrades i malifetes del bestiar en les terres de conreu. Era delictes generalitzat l'acoltellament d'individus arran de l'entrada furtiva als camps de conreu o a causa de l'estretor de les carrerades. La invasió dels ramats, encara que sigui d'un espai mínim de terra, s'entén que posa en perill la producció global de la collita i, així, propietaris i els mateixos mossos actuen amb contundència. A tall d'exemple, l'any 1575, Arnau Cornet, estranger, donarà una pedrada al pastor del mas Nou d'Oller d'Òdena, «que es podia posar el cap del dit dins del trau», pel fet d'haver entrat amb el seu ramat a les terres de l'amo d'en Cornet. L'any 1576, el pastor del mas Roca de la Pedrissa d'Òdena és bastonejat pel propietari del mas veí quan el ramat d'ovelles passava pel costat d'un tros sembrat de blat. El procés descriu el bastó com un canó de pedrenyal.⁵ L'any 1580, els fills d'en Castelló del mas Puigpessó d'Òdena també són bastonejats per Arnau Cornet, àlies Malacara, mentre guardaven el ramat d'ovelles.⁶ L'any 1594, la mossa del mas Nou de Bramona d'Òdena ferirà de mort amb una falç el bover del mas veí en creure que el seu bestiar es menjava les collites de l'amo.⁷ L'any 1598, el pastor del mas del Cugulló d'Òdena serà acoltellat pel seu veí per haver entrat el ramat a les terres.⁸ L'any 1599, el propietari del mas Ventallols de la Costa és acusat d'haver pegat dos cops de pedrenyal al pastor de Salvador Jorba, de Sant Feliu de Castellolí, per haver pasturat les seves cabres en un bosc d'alzines, propietat del primer.⁹ L'any 1605, Francesc Estiu, mosso del mas Aguilera de la Costa d'Òdena, és acoltellat greument per un mosso del mas Manyosa, veí a l'Aguilera, mentre es dirigia a Igualada.¹⁰ L'any 1612, el pastor francès Pere Pinyol, en aquells moments a Omellons, serà bastonejat per diferents homes d'Arbeca sota l'excusa «Vat aquí lo bastó pera guardar lo oliver». Els

4. ACAN-Ig-1223-1224.

5. ACAN-1-662-2.

6. ACAN-1-677-5226.

7. ACAN-1-673-5032.

8. ACAN-1-668-14.

9. ACAN-1-665-4668.

10. ACAN-1-703.

atacants, pocs dies després, li tornaran a trencar el cap d'una bastonada i el nafraran als braços.¹¹ Un cas de l'any 1636 explica que Jaume Domingo, pagès de Vimbodí, no dubtava cada dia a devastar i fer devastar pel seu bestiar els fruits, els arbres fruiters, la llenya i les herbes dels particulars de Vimbodí i el monestir de Poblet.¹² L'any 1688, el masover del mas de l'Abella d'Òdena és repetidament acusat pels propietaris dels masos veïns d'entrar el seu bestiar de llana i pell als seus camps, el qual es menja els plançons de les oliveres, els fesols, el mill, l'ordi... És molt probable que la paciència dels propietaris arribés fins a un límit i que es traduís en un apunyalament.

Altres vegades l'acoltellament serà per motius familiars, com el succeït l'any 1614, quan Joan Aguilera donarà pedrades i cops de daga al cap del seu germà Gaspar Aguilera del mas de les Rovires d'Òdena. El culpable serà condemnat a tres anys de galeres. Destaquem la carta que el culpable envia al batlle d'Òdena:

La present serà per fer a saber a V. M. de las mias malas novas perquè me an dit que mon germà me vol fer donar un garrot en la presó y asò en senyal de bona amistat per amor de Jesús crucificat que si tals ganas tom és molt sert que las té, que de no confesar y combragar primer y també me ha dit moltas de vegadas quem faria possar en galera molt sert és que ara ho farà per amor de Jesús que per lo V.S. ab lo sor. rector i que si digo de ma part que jo me llanso als seus brasos...¹³

Els processos també descriuen la problemàtica sobre l'ús de carrerades utilitzades pels ramats. Les carrerades estaven detallades en els capbreus del segle XVI i eren «camí o passatge fitat per lo qual passa lo bestiar». Són citades en la descripció dels masos odenencs —mas Nicolau als Vilaret, mas Barrufets...— i, tot i així, els conflictes sorgeixen. L'any 1530, el donat de Sant Bernabé d'Òdena demana als Ventallols de la Costa que no utilitzin una carrerada que passa pel mig d'una peça de terra seva. L'any 1602, els jurats i administradors de la capella de Sant Sebastià d'Òdena manen a Eulàlia Ventallols, del mas Batalleres, «que no passe ni passar fasse sos bestiar grossos ni menuts per les terres de la dita capella de Sant Sebastià per abeurar a la riera de Sant Sebastià... que la dita... té prou abeurada per son bestiar junct y prop de sa casa en lo torrent junct a sa casa... per asò entenem no donar-li dita carrerada». Eulàlia presentarà testimonis de la comunitat odenenca per demostrar com des de temps immemorials utilitzava la dita carrerada. En un altre cas de l'any 1604, el propietari del mas Aldorrells d'Òdena defensa la utilització d'una carrerada que anava des del seu mas fins al mas Calvet, per a l'ús del seu bestiar «de llana de pèl», davant l'oposició del seu veí del mas Torroella.¹⁴

11. Anxiu de Poblet. Armari II, calaix 18, doc. 6.

12. Anxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 11.

13. ACAN-1-699-6018. En el mateix procés hi ha una altra carta dirigida al seu germà: «Molt amat germà, molta maravella fas y vos sent homa tant cristià i tant honrat com tot lo món vos i té, i és axí fassou lo que feu tant contra cristiandat deu ser consells mals, que si preniau consells de vostres confessors no fariau lo que feu, jo de tot lo que he fet en fins al dia pnt. que comtam als 14 del mes de juliol de 1614, contra de vos i dit ne deman perdó molt a Déu, a Jesús crucificat i després a vos i també a vostra muller i a tots los vostres fills i a vostra filla i a vostre germà i a tot lo llinatge a cada un en particular i a tots en general per amor de Déu que me escrigara de vostra salud y de tots los de vostra cosa los nostros costions y jo u dexo tot en las mans de nostre senyor perquè confio que Jesús nos ne traurà per sa divina misericòrdia i també en mans del sor. rector...». Destaquem la importància que tenia l'hereu, en demanar perdó a tots els membres de la casa, pel perill que suposava deixar-la sense el seu dirigent.

14. ACAN-1-691-5756.

L'any 1610, novament el propietari del mas Aldorrells manté un litigi amb el seu veí del mas Barrufets, per una carrerada o «passatge del bestiar». Els jurats d'Òdena intervenen per evitar mals majors i obliguen els del mas Aldorrells que perpètuament «hagen de deixar passar lo bestiar de la dita na Caterina y dels seus per lo dit camí que va de casa de dita Castellvina a Òdena». A canvi, els propietaris del mas Barrufets hauran de pagar perpètuament als propietaris del mas Aldorrells, 18 diners per «passatge y carrerada».¹⁵ L'any 1689 tornem a tenir problemes de carrerades entre el propietari del mas Oranies d'Òdena i el masover del mas Conill —masos veïns—. L'any 1760, Pau Noguera, Joan Baptista Pasqual, Josep Brunet i Joan Enrich denuncien que Joan Aguilera del mas Rossinyol de Moragues d'Òdena passava amb el seu carro de mules per un camí estret que havien obert els propietaris del mas Riba del Cogulló per anar al castell d'Òdena. L'estretor del camí era tal que els denunciants al·legaven que no més podia passar-hi una persona, i com a molt amb cavall o mula. La utilització de la nova via feia bastant de mal a les seves vinyes.

La puresa de sang: cristià vell

La societat de l'etapa moderna era molt sensible a l'origen de la seva sang. Ser cristià vell era símbol de puresa i noblesa, encara que hom fos de l'estament no privilegiat. Documentem un cas relacionat amb la qüestió. Al final del segle XVII, els igualadins Joan Bover, Francesc Gassó i Baltasar Cendra s'enfrontaven a la justícia acusats d'haver tractat de jueu i de morisc Joan Ferrer, quan traginava garbes pel camí ral d'Igualada a Òdena. Ferrer no podia permetre que la resta de la població igualadina i dels voltants el reputessin de tenir sang impura. L'amenaça requeria una resposta immediata per tal de netejar el seu honor i el de la seva família. Els responsables de la injúria es van defensar dient que allò no havia estat un insult, sinó una burla, una manera que tenien els treballadors del camp i els traguers de camins de divertir-se i fer menys feixuga la feina. Per aquest motiu, davant del jutge, els acusats reconegueren ràpidament que en Ferrer era un home de bé, cristià vell i no un jueu ni un moriscat. En Ferrer havia restituit el seu honor.

Els homicidis

L'homicidi és el màxim exponent, la conclusió total i completa de la conflictivitat entre veïns. La sang que bull, la sang vessada. L'abocament a la pena capital, als assots. La recerca d'una remissió molt llunyana. El paroxisme. La societat catalana es troba alterada al llarg dels segles de l'època moderna, fet que implica una situació d'alerta permanent i recórrer a la violència física. L'anada a la presó acostuma a ser per causa de baralles. La baralla pot arribar a ser entre veïns, contra forasters... i pot acabar derivant en l'assassinat o l'homicidi. La documentació és rica en aquest sentit. Picabaralles i violència física entre i contra pastors i camperols, insults, destrossa d'arbres fruiters i boscos, crema de pallers... Són lluites derivades de la supervivèn-

15. ACAN-9-59.

cia quotidiana. L'any 1501, Joan Calderó, de Belcaire, és bastonejat per sorpresa per tres individus armats amb llances, espases i ballestes quan anava pel camí ral de Balaguer. El resultat va ser un mes al llit i 20 ducats de compensació.¹⁶ L'any 1587, Montserrat Busquet, del mas Arlomba de Sant Jaume ses Oliveres d'Òdena, matarà a traïció amb l'ajuda dels seus dos germans el marit de la seva germana, del mas Puig de Jorba, pel simple fet de portar aquest últim una millor explotació del seu mas. L'odi que això generava, possiblement per les constants comparacions que feia el pare d'en Busquet respecte a la seva feina al capdavant de l'altre mas, el portaren a la realització del fatal homicidi.¹⁷ L'any 1598, el francès Francesc Combellas és penjat a la forca per haver matat a cops de destral el seu company de feina Pere, quan treballaven per al propietari de l'heretat de Miquel Miró, pagès de Juncosa.¹⁸ L'any 1600, Joan Riba, pagès de Vilanova del Camí, és acusat d'haver donat una pedrada al front del seu veí Jaume Bas.¹⁹ L'any 1634, Pere Mur, natural de Colungo (Aragó), és sentenciat a «ut llaqueo in alta furca per collum suspendatur taliter quod anima eius a corpore separetur, et quod ante executionem dicte scendentie absendatur eius manus dextera» per haver clavat una destral al cap del seu gendre, fet que va provocar que el cervell s'escampés pel voltant del cos de l'agredit i li va provocar la mort espontània.²⁰

Pobresa i marginalitat

La pobresa era motiu bàsic de rebuig i generadora de primera magnitud de conflicte social en sentit horitzontal. Si coincidia amb el fet de ser un nouvingut —estranger—, o de tenir algun defecte físic, la marginació s'agreuava. La delinqüència surt de la marginalitat i és ella mateixa qui la pateix majoritàriament. El marc social on s'insereix serà, en la majoria dels casos, la misèria. Molts delictes estaven relacionats amb el joc. Hi havia jugadors professionals que tenien la seu als diferents hostals del terme d'Òdena. Si eren sentenciats, rebien càstigs força exemplars. Els seus noms eren llegits en crides públiques, eren assotats públicament, bandejats del terme o, fins i tot, condemnats a galeres. A Igualada, els jutges condemnen l'any 1629 Emanuel Guzman a ser exposat al costell «que sia aportat a la plassa major de la pnt. vila tot en cos sine sombrero, que se li posa la cadena de ferro que allí és al coll i que estigui tres hores a la vergonya juntament ab les tovalles que robà».²¹ L'any 1637, Antoni-Joan Gili i Josep Josa, fadrins de Vimbodí, són arrestats quan van agredir amb una pedra al cap Pere Mur. Aquest últim els reclamava els diners que havien perdut en el joc.²²

Una bandositat de l'any 1509 reflecteix la marginalitat i la pobresa d'alguns dels seus protagonistes. El mosso del mas Batalleres d'Òdena, Martí Navarro, de procedència forana, s'enfrontarà al seu amo per la negativa d'aquest a tornar-li una ballesta que deia que era seva. La

16. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 4, doc. 7.

17. ACAN-1-672-39.

18. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 7, doc. 10.

19. ACAN-Ig-1131.

20. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 4.

21. ACAN-1-728-6964.

22. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 14.

reacció violenta de Navarro es traduirà en la crema dels pallers de l'era del mas Batalleres i la tala de branques d'arbres fruiters de la vinya del mateix mas.²³

Els furts

Els furts i robatoris provoquen alteracions socials dins de la comunitat. L'any 1533, Mateu i Bartomeu Gili, vicaris de la rectoria d'Òdena, són víctimes d'un furt de diners i roba, mentre dormien. El mateix any són robades les cases del mas Martí de la Pedrissa i la de Jaume Calvet del castell d'Òdena. Les sospites recauen sobre la família Grau del mas Guarro, els Riba del mas Cugulló i els Còdol del mas Abella, a més a més d'un grup de persones passavolants. Els testimonis divaguen sobre els possibles autors. Fins i tot les sospites que hi haurà entre alguns dels testimonis acabarà en bandositat —Rigolfes d'Òdena contra Amat de Castellolí—. Llàstima que no coneguem la resolució.²⁴

La vida és molt dura. Una mostra de la lluita per la supervivència serà el furt efectuat l'any 1589, quan els lladres, desafiant el probable contagi, van apoderar-se de la roba i els diners dels tres vicaris de la Pobra de Claramunt, morts, víctimes de la pesta, els dies 12, 13 i 14 de juliol a la capella de Sant Andreu.²⁵ Anys abans, el 1530, temps de pesta, en Pere Cans del mas del Puig de Jorba i la vídua Lladó, amb la seva filla Joana —amb fama de bagassa, desvergonyida i adúltera—, aprofitaran la mort de Miquel Borràs i família, del mas Montblanc d'Òdena, contagiats per l'epidèmia, per robar tot tipus de béns mobles i aliments.²⁶

La mobilitat de mossos i la seva precarietat representarà un món conflictiu, que es traduirà en furts i robatoris. Furts d'armes com ballestes i pedrenyals; presència de bandolers que durant la primera meitat del segle XVI es dedicaran a bandolejar contra altres famílies, però a la vegada aprofitaran la reunió de la gent del bàndol per poder fer algun robatori en els camins més propers. Durant la segona meitat del segle XVI, abunden les partides de bandolers que aprofiten les irregularitats geogràfiques per robar amb més seguretat als viatgers, traginers, camperols... Els aquadrillats no temen la persecució dels sometents, com ho relata aquest episodi del 1564: «passí a casa den Pere Vilaret, y devant la dita casa trobí set o vuyt hòmens que bevien y anaven armats, ço és, dos ab dues ballestes, y tres ab tres pedrenyals, ço és, un pedrenyal curt y dos pedrenyals larchs [...] y tots aportaven ses spases...». Les bandes estan formades per gent de diversa procedència: «... no puc dir si eren catalans o gascons perquè parlaven diverses lengüas, bé cert que de tots ni havia...». Les seves accions solien ser realitzades durant les últimes hores del dia o de la nit: «... quatre hòmens que eren partits de casa del dit Aguilera del pla, els havien ligats e robat les capes gascones que aportaven y tots los diners que tenien, y quels eren exits dellà Òdena, emperò en lo terme de dit castell de Òdena en lo camí de Calaff, y que havien stat ligats tota la nit...». ²⁷ A vegades els bandolers, però, són apresats pels mateixos odenencs: «... un estoig de dona a la farramenta daurada que ere dels ban-

23. ACAN-1-546-597.

24. ACAN-1-546-604 i ACAN-1-666-4.

25. ACAN-1-665-41.

26. ACAN-1-663-21.

27. ACAN-1-551.

dolers y quant los prengueren uns cavadors que caven a la vinya nostra lo pregàrem el donàrem a mon marit y a mi...».²⁸ Criden l'atenció les complicitats que tenien els bandolers a escala local (famílies, veïns, amics), i les sabem molt importants i fonamentals per a la supervivència dels bandolers. La solidaritat es reflecteix, per exemple, en el cartell de desafiament que, l'any 1609, el bandoler Perot Rocaguinarda escriu contra el moliner del molí Nou d'Òdena:

moliner así te avis que iscau dequí sino voleu morir, bé podeu dir bem deffensare i gordau que nous reapren-ga com al tirador ja vaieu li am trapat lo gipó a la castelana, y si bé ho dich ben faré los vostos amos que són tant xaradós jols traure les lenguas per los paladàs, y al granoter que sap cridar via fos alguna ora per sos dias jo li trauré algun os.

Jo, Perot Roca Guinarda.²⁹

La debilitat del sexe femení pot envalentir qualsevol lladre per dur a terme el delicte. L'any 1568, Violant, vídua de Jaume Ventallols del mas Ventallols de la Costa, denunciarà al batlle d'Òdena el furt de 27 lliures. El pes de la sospita recau ràpidament en el mosso de la vídua. Efectivament, la pressió efectuada pels membres de la justícia odenenca dóna els seus fruits. El culpable és descobert amb vint-i-nou peces de quatre rals cosides al coll del gipó. Sotmès l'acusat a tortura, confessarà on havia amagat la resta dels diners: catorze lliures, dotze sous havien estat enterrats en cinc clots fets a la vinya del mas Ventallols.³⁰

A vegades, l'arribada de treballadors no qualificats al camp odenenc, la majoria d'origen francès, i en molts casos amb una presència temporal, serà l'ocasió per realitzar furts a costa dels amos i dels seus companys de feina i origen. En el primer cas, l'any 1592, Gaspar Aguilera, propietari del mas de les Rovires d'Òdena, és víctima d'un furt comès per un mosso francès anomenat Esteve. Aquest, aprofitant el temps de sega i amb l'excusa que s'havia fet un tall a la mà, anirà amb permís de l'amo, al mas a «adobar-se y donar-se recepte al tall». Una vegada allí, sabedor que tots els homes eren a la sega i que les dones havien anat a rentar una bugada, comença a robar. La relació per part del propietari de les coses furtades fa referència a peces de vestir, això sí, totes noves, i cinc rals.³¹ Un exemple del segon cas, o sigui de robatori entre estrangers, correspon a l'any 1574. Francesc, àlies Cama d'Argent, gascò, és un personatge que es lloga, per treballar en tasques de mosso o pastor, per les diferents cases del terme d'Òdena. La seva feina és temporal i, per tant, l'estada en les diferents masies és molt curta. Aquesta situació li permet assabentar-se de la quantitat de diners que han estalviat els seus companys de feina, i a la vegada apoderar-se'ls en moments de descuit: «...em lleví per a donar recapte a les mules, mes vas oblidar la bossa sobre una cadira la qual estave al capsal del lit, en la qual bossa jo tenia un dobló y menuts, y axí quan me lleví dexí dit Francesc al lit tot sol...».³²

Altres vegades els lladres són gitanos. Els contemporanis els anomenaven *bomians*. La presència dels gitanos posava en alerta tots els veïns. I sembla que raons no els en faltaven. Cada vegada que localitzaven la seva presència, hi havia robatoris. Per aquest motiu, les autoritats els

28. ACAN-1-548-677.

29. ACAN-1-238. Pere Rocaguinarda treballava per al noble Miquel de Caldés. Els Franquesa eren els propietaris del Molí Nou.

30. ACAN-1-556-1044.

31. ACAN-1-136.

32. ACAN-1-558-3.

posaven a les presons baronials odenenques —1601—³³ o, si els detenien, els assotaven. Espanxats o no, aconseguïen foragitar-los del terme. A voltes, trobaven les despulles dels animals furtats. L'any 1601 detenen Maria Isabel, muller de Francisco, gitano, per haver entrat a la casa de Francesc Ricart, pagès de Verdú, i haver-li robat un cofre de roba.³⁴ L'any 1607, els bomians van furta un anyell i un primal d'en Llorens de l'Espelt; són els mateixos que havien robat un anyell del mas Puig de Jorba, i una rella i una cadena de pou del mas Piquer de Jorba.³⁵

El furt, però, també el cometien els mateixos membres de la família. En Joan Aguilera, del mas de les Rovires d'Òdenà, l'any 1614 serà acusat de lladre pels mossos del mas Aguilera de les Rovires, per furta de casa del seu germà Gaspar «blat, llana y altres cosses». Tot i així, en Gaspar farà la vista grossa: «... què vols que y fassa, no tindrè pas remey sinó tancar ho tot...» o «... mon amo ho prenía ab passientia...».³⁶ Altres vegades és la mateixa vídua la que realitza el furt amb l'ajuda dels seus germans. Macianna, vídua de Jaume Amat, serà acusada l'any 1573, juntament amb els seus germans Joan, Damià i Jaume Muset, de Castellolí, i Montserrat Martí, d'Òdenà, d'haver furta molts béns mobles de la casa. El motiu del furt serà que el difunt havia deixat com a hereva dels seus béns la seva germana, mentre la vídua només rebia en llegat 160 lliures i roba aportades al matrimoni. La defensa de la vídua al·legarà al governador de la Conca d'Òdenà

ques pot y deu dispensar per moltes causes, y entre les altres si són los delinqüents joves, si són de bons pares y pàtria, si se són moguts ab alguna rahó apparent, si per rahó de amistad o consanguinitat, si an fet serveis al qui los deu judicar, si fins allí an viscut bé, si tenen muller, fils o parents que del càstig pogueren ésser affrontats y si persones principals intercedexen per ells, les quals son informat que totes militen ab les persones inculpades y que havent molt bé servit la Amada són marit la flor de son jovent, no li a dexat res, que cert és espècie de ingratitud de la qual encara que no nasque de dret en juy deduible, releve emperò molt de la càrrega de la culpa.³⁷

La defensa recordarà casos semblants en els quals la sentència va ser benvolent amb els inculcats. El governador imposarà una pena de 25 lliures, a més de la restitució de tots els mobles, robes i joies.

L'existència a Òdenà d'un hàbitat dispers permetia dur a terme el robatori del mas, sobretot si no hi havia cap mestressa a la casa. Aquest serà el cas del mas Batalleres d'Òdenà, l'any 1532. Aprofitant que el propietari, Pere Ventallols, estava llaurant amb els seus mossos i per absència de la seva muller anava a sopar i a dormir al mas veí —Aldorrells—, trencaren a cops de destal o rella la porta principal del mas. Valent-se de la manca d'estadants, el lladre, que resultà ser Antoni Francolí de la vall de Sant Feliu de Castellolí, s'emportà un parell de càrregues de mestall espeltós, un parell de llençols de bri, dos gipons, un parell de calces, un parell de camises de bri, un capot aragonès, un saió de bernadí i una bosseta de cuir amb un ral.³⁸ Malauradament, no tenim la sentència. Una situació que es repeteix per tot el territori és l'absència dels amos

33. ACAN-1-674-5093.

34. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 7, doc. 12.

35. ACAN-1-700-6075.

36. ACAN-1-699-6018.

37. ACAN-1-548-677.

38. ACAN-1-546-598.

per haver anat a fires o festes i el fet d'entrar als masos i emportar-se tot allò de valor que hi troben. Aquest és el cas del 1557, quan el mosso, Jaume Soler, natural de l'Ametlla de Segarra, aprofita l'absència dels seus amos, Gabriel Porter del Mas, terme de Prenafeta, per entrar per la teulada, traient les teules i tallant les canyes i, emportar-se 10 lliures, una capa rossa, un punyal sense beina, una camisa i unes tisoires. El mosso serà perseguit i capturat al terme de la Llacuna, però només li van trobar la camisa i unes sabates i uns calçotets que havia comprat amb els diners robats.³⁹ Altres vegades, el lladre realitza la malifeta mentre els estadants de la casa dormen. El procés de l'any 1601 ens explica que els lladres «... desenrocaren les pedres ahont prenia lo dit forrallat ...» i robaren un ase, a més de llençols, flassades, coixineres, tot per un valor d'unes 20 lliures.⁴⁰ En ocasions els lladres aprofiten l'enterrament d'algun familiar del mas per entrar a la casa i emportar-se allò que creuen seu. Això és el que succeirà l'any 1585, quan els membres del mas Barrufet d'Òdena aprofiten el soterrament d'una filla del mas Rubió per entrar-hi i carregar « ... la sivada que ere en la entrada y lo blat y segolós, que entre tot foren quatre càrregues...». Els Roca del mas Barrufet defensen l'acció dient que «... lo balle y mon marit —Jaume Torelló— la y havien robada de sa casa ...». Els Torelló tenien el blat perquè el batlle d'Òdena l'havia penyorat i inventariat als Roca per impagament de pensions de censal.⁴¹ Un procés de l'any 1608, entre Joan Manyosa del mas Manyosa d'Òdena contra el mosso Valentí Roca, ens assabenta que en Roca serà acusat d'haver robat 40 cargues de la botiga de blat del mas Manyosa i haver-les venudes entre els habitants odenencs —mas Carriones, mas Nicolau, Serra del castell, mas Rubió...—. Un lladre del segle XVII treia més profit del robatori de blat que no pas dels diners o productes ostentosos. Els cereals sempre es podien vendre sense despertar sospita —«... robave ara quatre pans, ara tres pans, y dits grans y pa los aportave en casa de na Beneta Tomàs, vídua del dit pla de Òdena...»— i eren fàcils d'amagar —«... als cups de casa de dita Thomasa que són fora de la dita cassa, y també per los margens del barranchs o torrent...»—, i sempre de possessió justificable —el culpable al·legarà tenir a carta de gràcia una peça de vinya del mas Nicolau, i una boïga del mas Rubió—. Posat a la presó, en sortirà gràcies a les incongruències en les declaracions dels testimonis, per l'estat físic d'alguns d'ells, «...se veu dit Pere del Hom estar sens orelles, lo que argueix evident senyal de infàmia ...», i per la fama pública d'en Manyosa d'acusar els seus mossos de lladres, i així, no haver de pagar soldada: «...en Manyossa se quexava també estos anys atràs de un moço ques deia Francesc Estiu que deia quel havia robat y requerí al balle quel gaffàs y lo balle no u volgué fer...».⁴²

Són documentables furts d'eines quotidianes com aixades⁴³ i aixetes de coure.⁴⁴ També podem trobar el furt de gossos perdiguers,⁴⁵ de pinyes,⁴⁶ de gallines,⁴⁷ de fruita, com pomes,

39. Anxiu de Poblet. Armari II, calaix 20, doc. 9.

40. ACAN-1-673-5046.

41. ACAN-1-662-35.

42. ACAN-1-692-5818.

43. ACAN-1-669-3650.

44. ACAN-1-719-6719.

45. ACAN-1-738-7454.

46. ACAN-1-668-11.

47. ACAN-1-719-6719. Els masovers del Molí Nou denuncien, l'any 1603, el robatori de gallines. El culpable serà Joan Comes, fadri del mas Morrocurt. L'any 1608, els lladres roben setza gallines del corral dels Serra del castell. Només els deixen quatre gallines i el gall. ACAN-1-461.

peres, nespres, cireres, de raïms⁴⁸ —«Joan Olleu, àl(ie)s lo mal sivatat [...] juntament ab en Ramon y sos fills, los quals estaven al mas Bergadà, y los aportaren al castell de la Pobla, per sospitar aver tingudes unes rahons ab en Magí Parera del castell de Òdena, perquè li eren entrats en una vinya sua a collir raïms...»—,⁴⁹ olives, oli,⁵⁰ productes d'horta, garró de cansalada...

Robatoris d'arnes

Els processos judicials demostren que la pagesia odenenca mantenia conflictes interns fruit del robatori d'arnes. L'any 1514, el propietari del mas Guarro d'Òdena explica com pateix el robatori d'una arna, del camp on les tenien habitualment, anomenat evocadorament «puig de avela».⁵¹ Entre els anys 1571 i 1572, els propietaris del mas de les Pujades d'Òdena pateixen una allau de robatoris d'arnes; després d'indagacions, acaben descobrint, gràcies a les petjades d'uns peus descalços, que els culpables eren tres mossos d'un mas veí de Rubió;⁵² anys més tard, el 1630, tornen a patir el robatori d'arnes; en aquest cas, el culpable passarà un mes a la presó d'Igualada. L'any 1662, és Pau Castellví, antic propietari del mas Barrufet, qui delinqueix al veí terme de Montbui: roba bresques de les vint-i-cinc arnes d'Isidre Vilarúbies i les comercialitza a Igualada com si fossin pròpies.⁵³ Anys abans, el 1503, a altres termes veïns, com a Tous, ja es vivien furts d'arnes o «abellars».⁵⁴ L'any 1534, el propietari del mas Garrigosa de Montbui denuncia Antoni Busa, teixidor de lli, per furt d'una arna de canya. L'any 1570, són assaltades les cinc arnes de Simó Soteres i Joan Coca per quatre vagabunds que van expulsar-ne les abelles i es van menjar la mel (A. Muset 2008: 57). L'any 1572, és Miralles qui pateix robatoris d'arnes, mel i bresques.⁵⁵ L'any 1583 es produeix, al terme de Rubió, una allau important de robatoris de «guardades» d'arnes,⁵⁶ bresques, mel i abelles,⁵⁷ amb un total de trenta-cinc arnes, de les quals més de la meitat van ser destruïdes pels lladres. Els afectats són tots del mateix terme, mentre que els malfactors són sis individus de Rubió, Jorba i Copons. Els pagesos de Rubió mostren la seva preocupació davant de tants robatoris. Al final, però, l'únic acusat pel senyor de Boixadors serà un mestre de cases de Copons, d'origen francès:

48. ACAN-1-753-8003.

49. ACAN-1-699-6019. Any 1614.

50. ACAN-1-6040. El mas Roca de la Pedrissa pateix l'any 1614 el robatori de 3 quartans d'oli del trull.

51. Finalment, després de força dies d'indagació, arriben a trobar-la a l'era del mas de Pere Joan Pont. ACAN-1-663.

52. ACAN-1-562-1304.

53. ACAN-1-722-6821.

54. ACAN-1-674-5130.

55. El lladre, Magí Estalella, compondrà un dels afectats amb un ducat pel robatori d'una arna. ACAN-1-665-4687.

56. Sis arnes d'abelles tenien un cost, l'any 1642, de 7 lliures.

57. ACAN-1-534-262.

Robatoris d'arnes, bresques, mel, cera, abelles a Rubió

Nom	Quantitat d'arnes	Valor monetari
Beneta Domenia, vídua	5 arnes	5 lliures
Antoni Calvet	2 arnes	1 dobló, 34 sous
Bartomeu Montserrat	2 arnes	
Joan Guixar	2 arnes	
Gaspar Elies	13 arnes	13 ducats
Bernat Guixar	1 arna	
Bartomeu Puiggròs	2 arnes	6 lliures, 10 sous
Bartomeu Tudó	9 arnes	5 ducats

Un altre exemple a destacar és el de Jaume Castellví del mas de les Oliveres d'Orpí, el qual tenia fama d'anar de nit amb una caldera al coll per robar la mel, les bresques i la cera de totes les arnes que trobava. La tasca delictiva va durar més de tretze anys, concretament des del 1527, data en la qual ja l'acusen de robar-ne, fins al 1540, quan el batlle d'Orpí el posà a les presons acusat de robar «buchs» o arnes. El mètode utilitzat per Castellví era molt simple. Consistia a anar de nit a les zones d'abellars dels masos, i, amb un senzill cop al fonell, reconeixia si estaven plenes o buides. Després, ajudat d'una branca de romaní, comprovava la quantitat de mel, bresques i cera de l'interior de l'arna, i amb l'olor de «bosnia de bou que havia cremada» espantava les abelles. Vegem els robatoris que va fer:⁵⁸

Robatoris de Jaume Castellví dels mas de les Oliveres d'Orpí (1527-1540)

Any	Nom	Quantitat d'arnes
1527	Veïns de Carme, la Pobla i altres indrets	Quantitat desconeguda
1530	Jaume Bou d'Orpí	3 arnes
1530	Joan Sabater de Carme	7 arnes
1532	Joan Pasqual de Vilanova d'Espoia	2 arnes
1533	Joan Pasqual de Vilanova d'Espoia	10 arnes
1533	Jaume Bou d'Orpí	2 arnes
1533	Lluís Mallafre d'Orpinell	4 arnes
1538	Pere Poch d'Orpí	6 arnes
1540	Jaume Bou d'Orpí	1 fonell d'arna de 1 ½ lliura de pes

La pagesia d'Orpí no se'n deslliura, dels robatoris. L'any 1627, Ramon Soler, de Santa Càndia, es troba les seves vint-i-nou cases d'abelles o bé fora dels sitials, o espatllades, o amb les

58. ACAN-1-663-4581/4582. ACAN-1-664-4631. ACAN-1-551-833.

bresques tirades per terra, i, en alguns casos, amb les abelles mortes.⁵⁹ La població d'Algerri tampoc no s'escapa dels robatoris. L'any 1603, Pere Renom, del mateix poble, és detingut per crestar els arners de Pere Joan Ripoll i Joan Borsa de la mateixa població, i haver trobat que anava a vendre pans de cera a Almenar.⁶⁰

Les picabaralles pel control de l'aigua

La conflictivitat naixia de l'interior de la comunitat rural arran dels diferents litigis i problemes entre els diversos pagesos, masovers, mossos. La construcció de les basses és un exemple d'aquests enfrontaments socials dins de la comunitat camperola. A l'Espelt, l'any 1551, Jaume Granera és maltractat pels Masarnau del mateix lloc, per raó de la utilització del rec de l'aigua de la Passada: «me feren un aguayt per a maltractar me un vespre sperant quant jo aniria a regar».⁶¹ A Fiol, l'any 1584, es produeix un enfrontament judicial entre veïns de la reduïda comunitat arran de la construcció d'una bassa on naixia una deu d'aigua. El constructor de la bassa atura per al seu aprofitament tota l'aigua i evita que aquesta per un «obolo» fins a les basses d'altres propietaris situades al fons del torrent. A Vilanova del Camí, l'any 1586, dos àrbitres fan una relació del que veuen a l'hort i bassa d'en Valls,

y així havem trobat com la dita bassa és estada foradada a la part que done y afronte a sol yxent envers en Francisc Fàbregues de Vilanova del Camí, y que lo dit forat amostre que no ha més de tres o quatre dies és estat fet y està dit forat a la part de fora de dita bassa a tres dits a la cara de la terra y dintre dita bassa és a tres o quatre dits del sòl de la bassa... y és d'amplària que y entrarie lo puny y a la part de dintre és d'amplària de lo gruix del dit polse... ha regades les scaramies del hort de dit Fàbregues que encara estaven totes fresques...

A Rubió, l'any 1610, el propietari del mas Vidal explica com, després d'haver arreglat una resclosa i un rec per portar l'aigua al seu hort, el seu veí, Joan Pallerols, del terme de Sant Pere Desvim, descontent pel desviament de l'aigua de la riera, havia desfet amb un càvec tota la resclosa.⁶² En Vidal, a més a més, recordava el dret que tenien els de casa seva a utilitzar l'aigua de la riera des de temps immemorials. L'any 1613, hom acusa diversos veïns d'Albesa d'haverlos trobat en procés de rompre i d'enderrocar la peixera i séquia de l'horta del terme d'Algerri, amb l'objectiu de fer perdre els canemars i altres esplets que els d'Algerri tenien a l'horta.⁶³ L'any 1628, el pagès Toni Martí del castell d'Òdena aprofita l'estat de deixadesa dels horts de la rectoria per situar la seva bassa dins del marge de la feixa del rector. Així, doncs, un quarta part de l'espai ocupat per la nova bassa era dins dels horts de la rectoria. La resposta del rector va ser l'excomunicació i la imposició de 10 lliures de multa.

59. ACAN-1-730-7021.

60. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 7, doc. 19.

61. ACAN-1-568-1534.

62. ACAN-1-699-5997. El procés judicial explica que Vidal, en veure que l'aigua no corria pel rec, va anar a la resclosa i va trobar Joan Pallerols destrossant amb un càvec tota la resclosa que temps abans havia construït. La sorpresa de Pallerols en veure's descobert es va traduir en violència i amb l'eina destructora va obrir el cap a Joan Tomàs del mas Vidal.

63. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 8, doc. 16.

És evident que la millora de la propietat passava per intensificar les petites peces d'horta i no és gens estrany tenir notícies sobre l'aprofitament de les aigües de la pluja que corren per les teulades o al costat dels camins. L'any 1576, el batlle d'Òdena fa un manament a Jaume Busquer del mas Conill, a instància de Miquel Bramona del mas Nou d'en Oller, «que no tragués l'aigua del camí que baixa del mas Bergadà a la riera de Òdena, e passe entre ells dits Bramona y Busquer». L'aigua devia omplir les basses del mas Conill i perjudicava els interessos del mas Nou. Aquest fet demostra les constants disputes que s'originaven pel control de l'aigua. Els mateixos propietaris del mas Nou es queixen repetidament l'any 1567 que els masovers del mas Segarra de la Cabanya no mantenen el bon estat dels camins comunals que passen per la propietat, i les aigües quedaven entollades i provocaven malestar entre els masovers i els membres del mas Nou. L'any 1744, el propietari del mas Aguilera de la Costa és amenaçat pel propietari veí —Rossinyol de Moragues— per haver desviat un petit torrent que passava per les terres del primer, i generar així l'entollament dels camps de conreu en èpoques de pluges torrencials. El mas veí es creu perjudicat perquè el desviament del petit torrent no li permetia, a partir d'aquell moment, aprofitar-se de les aigües.

Recordem que les fonts podien ser d'ús privat. Això podia comportar enfrontaments veïnals que en la majoria dels casos acabaven davant del jutge de la Conca d'Òdena. En presentem tres exemples. El primer de l'any 1545, quan el curador dels pubills de Bartomeu Ferrer de l'Espelt defensa tenir la possessió de regar d'una font que neix dins del seu hort. L'aigua de la font anava mitjançant un rec a una bassa de la qual regaven ells i el veí Pere Farrer «y après que lo ort dels dits pubills y lo dit Ferrer an regat torne la aygua a fer son discurs rech avall com té acostumat, e de aqueixa aygua reguen tots los qui tenen orts». El tutor es queixava que alguns veïns, sense permís, havien desfet el vell rec per aprofitar l'aigua per als seus horts, i que el seu dret de regar qualsevol dia de l'any havia estat trepitjat. De cop i volta es trobava amb un horari de repartició d'aigua imposat pel batlle davant la pressió veïnal; en el seu cas, els diumenges a la nit i el dilluns. Alguns veïns havien arribat a insinuar si la utilització de l'aigua sense horari els feia creure els amo i senyors de l'Espelt.⁶⁴

En el segon cas, de l'any 1577, el governador general de la Conca d'Òdena reconeix que Pere Marconal, del lloc de les Figueres del castell de la Pobla de Claramunt, era senyor útil i propietari de l'aigua de la font anomenada de Miragius durant dos dies a la setmana —dimarts i dimecres—. Per aquest motiu, el governador es veu obligat a fer una crida per prohibir l'ús d'aquesta aigua en el sentit que els veïns no «perturben ni molesten a dit Pere Marconal ni als seus de poder regar, usar y emprarse com de cosa pròpia de la mateixa aigua los dias demunt mencionats, ni destapen, ni avien, ni destapar ni aviar fasen dita aygua de la bassa», sota pena de 20 sous.

El tercer cas és de l'any 1680, quan Sebastià Costabella, pagès de la Pobla de Claramunt, manifestava que la font anomenada «de la canyera» no era pública ni subjecta a cap servitud, sinó que n'era el propietari. Entenia que sense el seu permís cap persona no podia portar el seu bestiar a abeurar. Al·legava que «les fonts privades que són en fundo propri sian dels amos de les propietats», i si havia alguna persona que no respectava la situació, havia de caure en ban.

64. ACAN-1-752-8135.

Altres vegades, el propietari del terreny on naixia una font podia cedir l'ús de l'aigua als veïns sense rebre cap retribució ni compensació. Aquest és el cas de l'any 1785, quan Fèlix Morlanch, propietari d'una terra on naixia una font i que al·legava tenir des de temps immemorials l'ús de regar, cedia perpètuament l'aigua sobrant al seu veí Miquel Mercader, juntament amb 5 pams de terreny per on fer passar l'aigua, sota un seguit de condicions. Així, els Morlanch, sempre que volguessin regar la seva peça de terra, ho farien sense contradicció dels Mercader. Per tant, els Mercader mai no podrien impedir als Morlanch l'ús de l'aigua i haurien de mantenir el rec, però podrien embassar l'aigua a la seva bassa. Els Morlanch no haurien de pagar mai per al manteniment del rec i de la bassa, que aniria a càrrec dels Mercader. I, finalment, si per diferents raons el rec podia arribar a fer dany a les terres del Morlanch, els Mercader es farien càrrec dels mals ocasionats.

La guerra contra la carn

El matrimoni unia dues persones en una relació per a tota la vida. Però, què passava quan la parella vivia en discòrdia, en una societat en què el divorci no estava permès? La solució que s'havia d'optar era la separació. L'Església, incapaç de protegir la unitat del matrimoni, sovint l'anul·lava si no es complien certes condicions, com que no es pogués donar un hereu. L'any 1632, Eulàlia Busquet, propietària del mas Arlomba de Sant Jaume ses Oliveres, vídua d'en Jaume Riba i esposa en segones núpcies de n'Antoni Soler, va rebre del prevere degà d'Igualada la llicència per separar-se per «quant són arribats a tanta discòrdia que tots junts estar y habitar no poden en ninguna manera».⁶⁵ La intervenció de familiars propers i de persones honrades va ser determinant per poder aconseguir el permís eclesial. L'Església, per mitjà del seu representant al deganat d'Igualada, reconeixia l'obstacle en la continuïtat de la unió. En Soler serà restituït del dot —200 lliures—, béns mobles que aportà al matrimoni segons l'inventari fet el dia dels capítols matrimonials, i 61 lliures 8 sous en satisfacció de soldada. A més a més, la concòrdia deixava ben clar que en Soler no podia continuar residint al mas, excepte els dies que hauria de recollir-se la collita i «renuntie al dit ús de fruit y profits y utilitats d'aquell en favor de dita Eulàlia». En un altre cas de l'any 1576, els maltractaments del marit —Vidal Montaner, habitant al mas de l'Abella— vers la seva esposa —Guillermina— faran que aquesta abandoni la casa i la Conca d'Òdena, cercant refugi en alguna vila o masia on no fos reconeguda.⁶⁶

La infidelitat sexual era vista com un pecat i una ofensa. La infidelitat, ja fos de l'home o de la dona, era un argument suficient per dissoldre el matrimoni, arran de la deshonra i vergonya social que ocasionava. Les famílies compromeses intentaven donar una solució a un problema que podia desestabilitzar les relacions de la comunitat pagesa. Aquest serà el cas del procés judicial de l'any 1527, quan Vicenç Mercader del mas de Brines va descobrir *in situ* l'amistament de la seva dona amb un mosso de la casa.⁶⁷ La falta de fidelitat conjugal

65. ACAN-Ig-510.

66. ACAN-1-673-5035.

67. ACAN-1-663-43.

va deixar el marit ple de dubtes, als quals va intentar donar resposta buscant consell, en un primer moment entre els seus parents i, més tard, entre els seus amics. I és que la seva muller, davant possibles represàlies, va deixar casa i fills i cercà la protecció del seu amant, que precisament era originari del mas veí (Soler de les Oliveres). A la *Summa de Casos de Consciencia*, publicada a Barcelona el 1566, Juan de Pedraza admetia que «la gent popular té per cosa clara que si troba sa muller ab altre los pot matar sens culpa», però tot seguit deia que l'homicida «pecca mortalment» (Kamen 1998: 405). L'any 1635, Maria, muller de Bernat Póller, pagès de Vic, declarava viure a l'hostal de Sebastià Carbonell de Valls. Allí mantenia relacions amb Josep Montguió de la mateixa vila de Valls, però també amb el mestre Miquel i amb el fadrí Jeroni, fusters de Poblet. El pobre marit, cornut, feia més de dos anys que no veia la seva esposa.⁶⁸

Un cas encara més clar i ric en detalls serà l'amistançament «tant públic y palès en lo terme de Òdena y en la vila de Igualada y en tot lo vehinat y comarcha, que tots en tenen que dir y murmurar», entre Pere Aguilera, propietari del mas Aguilera, i Margarida Carulla; amistançament que durarà quasi vint anys —1565-1583—, i per culpa del qual «anave arrohinantse y destrohintse per causa del molt que despenie per aqueixa dona y també feia passar mala vida a sa muller que és molt honorada y molt bona dona, y sos fills ne feien moltes queixes perquè destrohie la casa».⁶⁹ Els protagonistes són dues persones peculiars: en Pere, de seixanta-un anys l'any 1583, coneixedor de les lleis i del tarannà dels encarregats de la justícia, sabrà com fer-ho per continuar amb les prohibides relacions carnals i evitar el càstig que la Inquisició solia imposar als bigams, que era de cent fuetades en públic i de tres a cinc anys a la presó; i Margarida, de trenta-quatre anys l'any 1583, dona que els documents anomenen metzinera, mundana, profana, bellaca i puta, era casada amb Pere Carulla des de l'any 1569, un immigrant francès que consentia el manteniment de la relació carnal de la seva muller amb Aguilera a canvi de prestacions econòmiques.⁷⁰ La relació passarà per diferents etapes, des del fet de ser compares espirituals de la filla de na Carulla fins a les amenaces de mort dels fills de l'Aguilera contra Carulla, o els viatges dels dos amants a Barcelona, Manresa, Esparreguera... Malgrat tots els fets succeïts i viscuts en aquests anys, els testimonis que declararan en el procés judicial en cap moment no consideraran culpable Pere Aguilera. Ans al contrari, serà vist com una víctima de la malèvola Carulla, la qual, com a causant d'un desordre moral que provocarà les crítiques de la comunitat, haurà de ser perseguida i processada. I, com serà el cas, castigada exemplarment davant una societat en la qual qualsevol divergència del matrimoni era tinguda per un desordre que s'havia de corregir.

La resposta del governador de la Conca d'Òdena davant la concubinitat, amistançament i adulteri era, l'any 1577, que «tots los concubinaris hagen de deixar les concubines y amigues, y les amigues hagen de deixar los adulteris, y que lo un no entre en la casa o habitació del altre ni altrament conversen ni comuniquen en un cobert ni fora de aquell sots pena de assots o desterro de dita concha de Òdena...».⁷¹

68. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 8.

69. ACAN-1-251

70. Pere Aguilera actuarà d'avalador dels Carulla en diferents compres, tant de cereals com de terres. A més a més també serà ell qui els llogarà la casa on viuran, situada al carrer de Castellolí (actual Sant Sebastià) d'Igualada.

71. ACAN-1-65.

Un nou cas d'amistançament de l'any 1639 és el protagonitzat per Antiga de Belcaire i Francesc Lladonosa de la mateixa població. Ambdós, vídua i carnisser, mantenen relacions prohibides. La relació comportarà l'arribada d'una criatura a la qual hauran de cercar una dida per evitar l'escàndol.⁷²

Tal vegada el seguiment al peu de la lletra de les paraules del governador, va provocar, l'any 1581, l'homicidi d'un nadó de només vuit dies de vida per part de la seva mare, una francesa anomenada Joana Xela. La justícia actuarà ràpidament, penjant a les forques la responsable del crim, i justificarà en paraules del mateix governador de la Conca d'Òdena la pena imposada «contra tota naturaleza oblidada de la pietat maternal haver cruelment mort a son fill y pròpies entranyes sens haver hi ni poder hi haver ocasió alguna sinó sa pròpia malícia y inhumanitat». Però quins motius van portar Joana Xela a fer aquest crim? Joana Xela era una nouvinguda a Catalunya. Ella mateixa narra els llocs per on va passar i treballar abans d'arribar a la Conca d'Òdena. Les seves vivències són reflectides fredament pel document. Vídua ben aviat, amb un filllet que morirà només arribada a Catalunya, es posarà a treballar de criada en diferents masos. Finalment, serà en un mas dirigit per un fadrí solter, servint de criada, quan caurà a les seves peticions de còpula carnal i a les promeses de matrimoni. I, als pocs mesos, quedarà en estat. Però, quan la possible sogra coneix les relacions que manté el seu fill amb Joana, l'obliga a abandonar el mas. Desnonada i amb un fill al ventre, cercarà una nova masia on treballar. Aviat en troba, però, per evitar ser acomiadada, no diu res del seu estat. Quan arriba el moment de parir, la por a ser descoberta la porta a ofegar el seu fill i a llençar-lo al riu Anoia.

Altres vegades, la noia embarassada i sense marit decideix de tenir la criatura. Aquest serà el cas d'Anna Mercader, que havia parit al juny del 1723 una criatura batejada amb el nom d'Agustí. La jove mare al·legava que el legítim pare era Emmanuel Morera del mas Sabata, el qual s'havia desentès del manteniment del nen. L'Anna, passats quasi dos anys, reclamava una compensació econòmica que permetés cobrir les despeses de la criança (vestimenta, aliments i calçat). El suposat pare, davant la causa criminal que li venia a sobre, recordava el costum immemorial que deia que totes les dones odenenques tenien l'obligació durant tres anys de criar i alletar les seves criatures. Morera, aconsellat pel seu advocat, estava disposat a fer-se càrrec del jove Agustí i separar-lo de la seva mare. Per aquest motiu, proposava al jutge la recompensa econòmica següent: 12 lliures per any per la criança i 4 lliures per any per la vestimenta. En total sumava la quantitat de 28 lliures. A més a més, Morera recordava que la jove mare desatenia el jove infant en alletar des de feia cinc mesos un infant de Ramon Soler del mas de Potes. Novament, la causa criminal queda sense sentència. És molt probable que el jove Agustí anés a parar a casa del Morera, per la mentalitat de l'època.

Un cas de l'any 1623, en què la seducció i les promeses de matrimoni seran els punts claus d'un procés, il·lustra la llibertat d'elecció de la parella entre els immigrants francesos. Maria Badia, vídua d'origen francès, acusarà Bartomeu Serra, mosso francès, de trencar la seva promesa de matrimoni després d'haver accedit ella a tenir-hi relacions carnals quan tots dos treballaven al mas Viladés.⁷³ Els testimonis no van negar que tots dos haguessin mantingut rela-

72. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 14, doc. 1.

73. «Perquè si li dava paraula y fe de pendre-la per muller que dita Maria ab dita paraula y fe de home de bé consentria ab lo que tantes vegades li avia demanat». ACAN-1-319.

cions, però alguns van dubtar de la bona reputació de Badia, acusant-la de fer de dida en diferents cases d'Odena i Castellfollit del Boix sense conèixer-li cap criatura ni marit, i de portar indiferentment vestits de vídua i de donzella. Però la llei deia clarament que un home que deshonrava una noia s'hi havia de casar o compensar-la econòmicament i, en aquest cas, en Serra serà sancionat a pagar a la víctima pels danys morals i corporals. És molt probable que sorgissin més casos de promeses trencades com aquest i que, per a molts, encara que no s'hagués celebrat cap cerimònia eclesiàstica, segons la tradició i l'opinió pública, allò es pogués arribar a considerar un matrimoni legítim (Kamen 1998). En un segon cas de l'any 1636, els protagonistes són una criada i un mosso que treballaven junts al mas Guarro. La noia, Agnès Soler, denuncia al deganat d'Igualada que el seu company de treball, Joan Roca, li va prometre matrimoni sempre que accedís a tenir relacions carnals, «de tal manera quem rompé la virginitat, restant jo enganyada per quant de les hores ensà may ha volgut tingués efecte el nostre casament». La noia demana al degà que no estengui llicència de matrimoni al dit Roca si no ha de casar-se amb ella.⁷⁴

Abans de les disposicions del concili de Trento, estava bastant estès entre la població el costum de celebrar matrimoni de paraula sense passar per la benedicció eclesiàstica. Aquest serà el cas del 1508, en què Bartomeua Romeu és acusada de bigàmia, ja que es va casar de paraula amb Antoni Puig i es trobava casada per via eclesiàstica amb Antoni Puiggrós. Semblava tot un escàndol, però cap veí no s'arribà a escandalitzar pels fets.⁷⁵ Malauradament, el procés no detalla el càstig.

Hi havia diverses maneres d'escapar d'un matrimoni no desitjat. Una era avançar-se a la voluntat paterna i realitzar un matrimoni clandestí; però això portava sovint a la marginalitat. Aquest va ser el cas protagonitzat per Joana Pla, l'any 1523, la qual, en el moment de la declaració davant del batlle, es trobava presa al castell per haver estat trobada vestida com un home. Quins van ser els motius? L'amor vers la donzella d'un jove anomenat Roger, obligat a ser prevere, i la traïció de l'amic del jove. Tot començà quan el jove, desesperat per no tenir la dispensa papal per celebrar el seu matrimoni, convenç la jove Joana perquè es disfressi d'home i se'n vagi fins a Rubió, acompanyada del seu amic Agramunt, amb la promesa de trobar-se allí més endavant. Abans, però, aconseguen casar-se en una població on ningú no els coneix, i, amagats, mantenen relacions carnals en els llocs més inversemblants dins de la casa dels pares d'ella, com el pastador. La situació insostenible els porta a marxar del lloc. Però l'amic Agramunt, rector de Rubió, una vegada té la jove noia a la rectoria, no pot aguantar les temptacions de la carn. Les ganes hi són dia darrere dia i les amenaces també. La pobra noia, assetjada, es veu obligada a dormir vestida. Ell s'expressarà de la següent manera: «que hauria un poch de ensenç de la església i ab aquel ensenç se porie perfumar que lo dit Roger non coneixarie cosa alguna». Desesperat li repeteix «menjàs y begués en sa casa y que ella no fes alguna cosa per ell» i passà a l'acció: «venint de dir missa se abressà ab ella al cap de l'escala e volgué la besar e ella tapar la boca ab la mà y ell besa la y mordé la un poch en la galta y ella dix que abans al diable que ab la barba li foradava la cara».⁷⁶

74. ACAN-1-82.

75. ACAN-1-8038.

76. ACAN-1-8036.

En certes ocasions, les donzelles són les responsables de les situacions que critica l'Església. Vegem el succés de l'any 1580, quan el mosso és acusat de deshonrar una donzella anomenada Eulàlia, de només dotze anys. En aquest cas, cal deixar al document expressar-se per la seva riquesa en detalls:

jugant amb dos minyones... me posaren les mans en la fessa de les calses y me treyen la xixa y los collons de les calses y axí aqueixa vegada se passa... [altres vegades els anomena «la xixa y los seus companyons»] vaig cavalcar de aquesta manera: que estant jo assentat en la dita boïga la dita Eulàlia no va fer sinó que va venir y va abraçar ab mi y vam fer caurer d'esquena, y estant axí ajagut, ella dita Eulàlia va posar la mà al forat de les calses y me va treure la xixa de les calses, y ella se va arregafar la roba y se va posar lo cap de la xixa al seu cony, y ella comensà a fer lo que haurie fet un home sobre de mi ab que se va escalfar tant que jo li tragué sanch del cony ab que quant ella se va llevà de desobre de mi jo me trobí les cuixes y les calses totes sanch que cert no lam podia llevar de desobre, y estigué sobre de mi bé un quart que ella may se cansave.⁷⁷

Altres vegades eren els homes, que, necessitats de diners, estaven disposats a ensenyar les seves parts, com el cas de Jaume Domingo, de Vimbodí, que a canvi d'un ardit o dos estava prest a «llevarse les calses o balons devant de tothom per interès de un ardit o dos» i els mostrava el darrere i el davant.⁷⁸

En la majoria dels casos, però, són els homes els que intenten aprofitar-se de la vulnerabilitat de les dones. Presentem un cas de l'any 1568, quan quinze dones del seguici de la duquesa de Cardona, acompanyades de vuit homes armats, passaran la nit a casa d'en Codinachs de Sant Martí de Tous. La casa, no gaire gran, haurà de repartir les dones entre dues habitacions, mentre la guàrdia haurà de passar la nit a la vora del foc. Avançada la nit, crits i sorolls alerten els soldats i tota la resta d'habitants del mas. Les dones criden per la presència d'homes a les habitacions. El capità reacciona i deté els dos fadrins que hi havia a la casa, acusant-los de voler violar les dones. La pena serà ben exemplar: 200 lliures per sortir de la presó i, possiblement, la ruïna del mas.

Altres vegades, els nous esposos són mofa dels seus veïns per mitjà d'esquellots. Aquest és el cas del 1594, ocorregut a Montbui, quan la nova parella, després de rebre la benedicció eclesiàstica pel seu matrimoni, i dirigint-se a la casa de Baltasar Figuera, on havia de celebrar-se la festa, es van trobar amb una desagradable sorpresa. Al carrer de baix, del poble de Montbui, hi havia tres veïns disfressats. Un amb camisa de capellà i amb un salpàs a la mà, un altre abrigat com una vídua i un tercer també amb mantells de vídua. Els tres individus, tan aviat van veure els nuvis, començaren a escridassar, a fer sonar esquelles, a tocar a morts amb les campanes de l'església, a imitar les ploraneres i beneir tothom amb el salpàs. La cosa no acabava aquí: al mig del carrer posaren una caixa de morts plena d'ossos de bestiar, coberta amb el cobertor dels morts, però d'on sobresortia el cap d'un bou amb les seves banyes. A més a més, creuant el carrer hi havia una corda de la qual hi penjaven caps i ossos de bestiar. Els protagonistes de la mofa (Magí Riba, Montserrat Bartolí, Jaume Mussarro, Bartomeu Riba, Nicolau Riba i Jaume Mateu) van tenir, està clar, la col·laboració del rector

77. ACAN-1-663-4572.

78. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 11.

o vicari del poble. La causa? El fet de no voler pagar la caritat acostumada a la lluminària de Santa Margarida.⁷⁹

La prostitució també era considerada un delictes que s'havia de castigar, encara que, tot i estar considerada com a pecat, els tractadistes de l'època la veien com un mal necessari, ja que «conviene que existan mujeres dedicadas a tan viejo oficio». L'any 1577, el governador de la Conca d'Òdena feia un manament a Pere Matha, el qual dirigia l'hostal de la Granota —Òdena— «que de aquesta hora en avant no tingue ni suffre tenir en sa casa dones que visquen deshonestament de son cos, sots pena de cent asots, ans bé, que una que per avuy se és trobada en sa casa anomenada Maria de Bernado den Guidart, que per tot lo prest dia la hage de llansar de sa casa...».⁸⁰ Els hostals eren llocs de pas, i, en conseqüència, locals on es podien trobar rameres i altres activitats fosques i dubtoses. Caus de pecat i vici, tenien fama d'albergar gent de tota condició. La gent hi jugava, bevia i trobava distracció sexual. Els hostalers —la majoria havien accedit al negoci per mitjà de lloguers— veien en la prostitució un negoci amb el qual podien guanyar diners. Les prostitutes, la majoria joves o vídues, foranes o gascones, veien en l'exercici de l'ofici una manera de guanyar-se la vida i solucionar les seves penúries econòmiques. Mal vistes per la societat, eren l'objectiu de la justícia. Un procés judicial de l'any 1571 ens relaciona fins a cinc putes —la Peyrona de la Font, la Bigarrada, la Pentimoya, la guerxa i la vídua de la senyora Brescona— que treballaven amb l'hostaler Toll, el qual regentava l'hostal d'en Trullols i «consentia que les putes estiguessin en lo hostal hi prenien part del que guanyaven elles...», o l'any 1578, els nous llogaters d'en Trullols, Miquel Gallart i la seva dona Francesca, obligaven la seva mossà a fornicar amb els viatgers.⁸¹ L'any 1635 són denunciades Caterina, muller d'Arnau Talassó, sastre; Tomasa, muller de Pere Llaquet; Isabel, muller d'Andreu Llaquet i, Joana Llana, mossà de soldada, tots de Tragó, perquè «no han duptat ni dupten de viurer deshonestament, fent plaer de sos cossos ab sciència y paciència de llurs marits». La sentència serà el desterrament, tant de Tragó com de tota la jurisdicció de Poblet, de marits, mullers i mossà.⁸² Un cas de l'any 1681 denuncia Cecília, vídua de Mateu Forcades, de Vimbodí, per donar mal exemple a tot el poble «a vista de ses (des)honestidats». És una dona profana que admet homes que van a ella per a mal fi, que ha parit i concebut en estat viudal i que fins i tot a migdia entren a casa seva traginers i passatgers.⁸³ L'any 1688, Maria Manyosa, àlies Dominga, acusada d'adúltera i pública ramera, detinguda al castell de la Pobla de Claramunt, se li llegeix la sentència: desterrament de la Conca d'Òdena per un temps de tres anys.

La guerra contra la carn era una de les qüestions que tractaven constantment els manuals dels confessors. Aquests manuals, destinats al clergat, dedicaven un espai considerable a les dificultats sexuals i especialment als problemes sexuals que tenien els membres d'aquest estament. La massa popular acceptava que el clergat tingués aventures amoroses i, per tant, era conegut de tothom el seu llibertinatge, però, en canvi, veia amb mals ulls les dones que participaven en aquestes històries d'amor i se les culpava de delictes sexuals i se les expulsava de la

79. ACAN-1-659-4390.

80. ACAN-1-65.

81. ACAN-1-548-623 i ACAN-1-663-1.

82. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 13, doc. 7.

83. Arxiu de Poblet. Armari II, calaix 14, doc. 21.

vila o del terme. Exposem un procés judicial de l'any 1595, contra la persona de Magdalena Morella, d'Igualada: «... haven vist anar y venir los frares de Sanct Agostí a la capella de Sanct Sebastià d'aquest terme de Òdena... que y anaven dits frares per a haver còpula carnal ab la vídua Morella que aleshores revenie allí en dita capella...».⁸⁴ El batlle i els jurats d'Òdena bandejaran la Morella del terme. La sentència la desconeixem, però en cap moment no hi haurà cap crítica a l'actitud lasciva dels frares. Un altre procés judicial de l'any 1571 ens detalla com els capellans eren persones assídues del hostals, on cercaven la companyia de dones de mala vida: «un vespre que y vingueren dos capellans que per honra sua nols vol anomenar, y dormiren ab una dona jove que y passave, y lo dit en Toll prengué dels dits dos capellans dos reals de llit y los dits capellans dormiren en dos en un mateix llit ab una dona».⁸⁵ Cal deduir que la moralitat era entesa de manera molt diferent segons qui era jutjat; no hi havia una única moral tradicional.

La manca de residència dels rectors a la seva església era un motiu més pel qual aquests podien conviure lliurement amb dones. Els plets judicials mostren que els clergues i vicaris no resideixen a la parròquia i mantenen amants. Les visites pastorals buscaven evitar les actituds considerades desviades o lascives. Els visitadors insistien que els clergues s'havien de diferenciar en la seva conducta de la resta de la població laica, però això era difícil. Per exemple, l'any 1592, el visitador de la parròquia d'Òdena pregunta al rector d'aquesta «...qui heran tres dones són aixides de la Badia ha hont heran dit frare y ell quant dit sor. Ardiaca és arribat a la Badia...».⁸⁶ El rector s'excusà dient que eren una vídua, la mare de l'escolà i l'hostalera del mas Granotes. La resposta no convenç el visitador, que continuarà realitzant preguntes sobre les anades i vingudes de les dites dones. A la ment d'aquest visitador, la presència d'una vídua i una hostalera eren prou significatives per pensar malament sobre el comportament del representant de Déu a Òdena. No sabem si serà per aquest motiu, però aquest mateix rector, Joan Janer, es va trobar detingut a les presons episcopals: «molts dias ha estat detingut en los càrcers episcopals». Un altre cas el protagonitza Jaume Soler, rector de la parròquia de Gàver (terme d'Estaràs), quan, l'any 1600, els parroquians l'acusen entre altres coses d'haver tingut una filla d'una parroquiana seva «y ere molt públich que la tingué molts anys en amistat».⁸⁷

La societat rural vivia episodis violents, baralles i agressions espontànies o premeditades que afectaven tant els homes com les dones. Aquestes últimes seran víctimes propiciatòries d'atacs sexuals. El fet de tenir accés carnal a una altra persona, fos home o dona, sense el seu consentiment i amb violència, era considerat un delicte pel qual la justícia podia imposar penes bastant severes. La violació atemptava contra la persona i contra l'ordre. Les víctimes acostumaven a ser menors d'edat, tant donzelles com fadrins, i solien treballar en tasques en les quals la soledat era la companyia habitual del seu afer diari: pastors/es, porcaters/es, bovers,

84. ACAN-1-546-542.

85. ACAN-1-548-623.

86. AEV. Visites pastorals, vol. I, núm. 1209-D, p. 125.

87. ACAN-1-1222. Altres acusacions que li imputen eren: ser persona rude i amb poca habilitat; dir la missa «tant matí com pot ço és en ésser dia clar», sense esperar l'arribada dels seus parroquians; no dir les pregàries; predicar i dir mil disbarats; preguntar durant la missa, a peu d'altar, si entenen què volia dir sodomia, i explicar «que ere fer ho per detrás»; dir als assistents en plena celebració i ple de colera, «fills del diable»; no donar els últims sagraments amb excuses com «que tindrie asco de aver de sumir la òstia que lo malalt avia de adorar pus no la podia rebre»; ni voler redactar testaments.

criades. Eren, per tant, preses fàcils per als violadors. A vegades, però, la justícia només imposava una composició econòmica. És així en un cas de l'any 1596, quan Ramon Xambert, francès, habitant a Òdena, és obligat a pagar 20 lliures per haver forçat una dona.⁸⁸ Un altre exemple, de l'any 1575, és un intent de violació d'una donzella del mas Rubió d'Òdena quan retornava a casa seva després d'haver visitat la casa d'en Rafael Roca de la Pedrissa. El violador va esperar la seva víctima amagat al bosc del Cugul, però la sort de la desafortunada donzella —que va poder veure la figura del frustrat violador— i els crits de «via fora» van fer que en sortís ben parada.⁸⁹ No va ser aquest el cas d'un pastor del mas de les Pujades d'Òdena, d'onze anys, que l'any 1509 va ser agredit i violat per Simeó Aguilera del mas Bocater. Així quedà narrat: «(Aguilera) agaffà lo fadrí e despullali la camisa e com fonch tot un lo dit home posà dit pastor sobre una roqua e lo minyó cridà dos o tres mots Verge Maria, e lo dit home dix que sinó callave que ell lo escanyarie. . . e lo dit home metie-li lo membre per lo res».⁹⁰ La descripció detallada de l'agressor que va practicar la víctima va permetre la detenció del violador, el qual va reconèixer el delictes i es va defensar dient que li havia fet fer el diable. Segons els teòlegs, els poders diabòlics eren capaços de causar i de provocar desviacions del curs natural de les coses, és a dir, d'impedir el desenvolupament normal del món físic, orgànic, psíquic, psicològic i intel·lectual. Així és que, en el cas esmentat, la pena de l'acusat podia arribar a ser la mort —ja que, per a la mentalitat de l'època, tenia el gravíssim agreujant de ser un cas d'homosexualitat, pecat contra natura, perquè posava en qüestió els designis divins de la creació humana i capgirava la idea d'ordre natural—. Però la gamma de solidaritats i complicitats que tenia l'acusat, entre les quals hi havia la complicitat de les autoritats subalternes —que aixoplugaven sota la seva protecció els membres del seu bàndol—, feia que l'aparell repressiu estigués mancat de qualsevol efectivitat, com en el cas que ens ocupa.⁹¹

Conclusió

Eva Serra (2003: 37) afirma que la microhistòria corre el risc de caure en l'anècdota sense oferir pautes generals. Exercicis d'història narrativa com les obres *El formatge i els cuacs*, de Carlo Ginzburg, o *El retorn de Martin Guerre*, de N. Z. Davis, o barreja de microhistòria i d'història de les mentalitats, com els llibres de Giovanni Levi, són uns treballs historiogràfics que ens permeten l'aproximació a episodis que donen llum a fets de la vida quotidiana i de sociologia històrica.

El coneixement de la conflictivitat rural a partir de les fonts judicials és una manera d'apropar-nos a aquest tipus de història, tot i que és una tasca a mig fer. És una font poc utilitzada,

88. ACAN-Ig-1147.

89. ACAN-1-568-1513.

90. ACAN-1-664-34.

91. En Simeó Aguilera era germà d'en Melcior Aguilera, important pareira d'Igualada, a més de cosí germà dels hereus dels masos Aguilera de la Costa i Rossinyol de Moragues, i parent dels Roca de la Pedrissa, dels Busquer del mas Conill, dels Viladés del mas Viladés i dels Moragues de la Viastrosa. Tots ells ostentaran durant aquests anys els càrrecs de poder local, a més de formar part d'una xarxa de solidaritats que s'estenia per tota la Conca d'Òdena. En canvi, la víctima era un fadrí forà i els propietaris del mas Pujades uns nouvinguts a Òdena.

però força valuosa per verificar què hi havia darrera d'un conflicte, les maneres de viure dels protagonistes i el funcionament de la justícia, així com tota la seva actuació vindicativa i venjativa. Els documents judicials, sobretot els processos, permeten seguir d'una manera real les declaracions dels testimonis, els seus aspectes sociològics.

El nostre estudi s'ha centrat en l'anàlisi dels processos sorgits entre els integrants de la comunitat rural. Hem recollit diferents tipologies de violència rural; enfrontaments que tenen com a motiu de fons l'apropiació dels beneficis, però també problemàtiques o friccions de naturalesa política, social, religiosa. Els propietaris de masos formaven bàndols per evitar la pèrdua de control dels drets d'explotació de béns i els guanys que aquests comporten —control de masos, terres de regadiu, explotació de l'aigua, explotació de les herbes pels ramats, control de les carrerades... —, ja sigui contra famílies del mateix terme, contra individus en l'àmbit personal, o contra nouvinguts. La necessitat de no perdre pes social té com a traducció l'augment de la violència camperola. La guerra privada té el beneplàcit i l'empara de les autoritats baronials. La marginalitat i la misèria de molts membres de la comunitat permet dur-la a terme —són els protagonistes i executors d'aquesta violència ja que formen part d'aquesta xarxa clientelar—. La inestabilitat s'arregla amb sang, però també amb negociació i compromís. Aquesta última solució serà la utilitzada davant la manca de recursos econòmics per acabar els plets o quan no es veu sortida per la via violenta. Una violència interna que fa de la població rural una comunitat capaç d'utilitzar tot tipus d'armament —des de pedrenyals fins a llances, dards i coltells—. Una excusa perfecta per defensar-se i fer de la comunitat un lloc violent i endogen.

Bibliografia

- ALBERCH, Ramon (2003). *Històries de Catalunya (bruixes, capellans i bandolers)*. Girona: CCG Edicions.
- ALCOBERRO PERICAY, Agustí (2007). «La cacera de bruixes a Europa». Dins *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya.
- ALCOBERRO, A.; SAROBE, R. (2007). «Els defensors de les bruixes. La fi de la cacera a Catalunya». Dins de *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya.
- ALMAZÁN, Ismael (1992). «Penas corporales y disciplina social en la justicia catalana de los siglos XVI y XVII», *Pedralbes*, 12.
- AVENTIN PUIG, Mercè (1996). *La societat rural a Catalunya en temps feudals*. Barcelona: Columna Edicions.
- BADA, Joan (2007). «La Inquisició i la cacera de bruixes a Catalunya». Dins *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya.
- BATLLE GALLART, Carme; VINYOLAS VIDAL, Teresa (2002). *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- CODINA, Jaume (1999). *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVII)*. Barcelona: Columna Assaig - Ajuntament de Sant Boi de Llobregat.
- GIMÉNEZ BLASCO, Joan (2001). *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana.

- GUAL VILÀ, Valentí (2000). *L'exercici de la justícia eclesiàstica. Poblet, segles XV-XVII*. Col. Episodis de la Història, núm. 324. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- (2003a). *Justícia i Terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (Armari II)*. Valls: Cossetània Edicions.
- (2003b). «Conflictes en terres de Poblet (segles XV-XVI)», *Pedralbes*, 23.
- GUAL RAMÍREZ, F. Xavier; MILLÀS CASTELLÍ, Carles (2003). «La conflictivitat social en època dels Àustria: una aproximació als litigis olesans portats davant la justícia», *Pedralbes*, 23.
- IBARS, Teresa (1994). *La delinqüència a la Lleida del barroc*. Lleida: Pagès Editors.
- JORBA SERRA, Xavier (2011). *Òdena, segles XVI i XVII*. Barcelona: Parnass Ediciones.
- KAMEN, Henry (1998). *Canvi cultural a la societat del Segle d'Or: Catalunya i Castella, segles XVI-XVII*. Lleida: Pagès Editors.
- OLIVARES PERIU, Jordi (2000). *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria. Conflictivitat social i litigació a la Reial Audiència (1591-1662)*. Lleida: Pagès Editors.
- SALES, Núria (1989). *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*. Dins VILAR, P. (dir.). *Història de Catalunya*. Vol. IV. Barcelona: Edicions 62.
- SEGURA VALLS, Joan (1998). *Història d'Igualada*. Igualada: Ateneu Igualadí. Serppac.
- SERRA PUIG, Eva (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII Baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Editorial Crítica.
- (2003). «Una enquesta judicial a Maldà (1591): bàndols o justícia vindicativa?», *Pedralbes*, 23.
- TORRES SANS, Xavier (1991). *Els bandolers (S. XVI-XVII)*. Vic: Eumo Editorial.